

Geneza etnică a autohtonilor basarabeni: români sau moldoveni?

Ovidiu Tănase
tanovidiu@yahoo.com

De-a lungul timpului, au apărut două teorii ce analizează problema etnogenezei locuitorilor latinofoni din Basarabia. Încă de la început, trebuie făcută precizarea că, până în perioada sovietică, nimeni nu a contestat unitatea etnică și lingvistică pur românească a „*moldovenilor*” – localizați de-o parte și de alta a Prutului și Nistrului, aflați deci în cele trei provincii istorice românești, în Moldova, în Basarabia și în Bucovina, dar și în Transnistria.

Cele două teorii sunt: prima, românească, denumită a continuității, integrează procesul etnogenezei autohtonilor dintre Prut și Nistru în cadrul general de formare a poporului român. A doua teorie, cea sovietică, apărută în perioada stalinistă, consideră poporul moldovean ca fiind o entitate etnică deosebită ce are propria sa limbă, limba moldovenească.¹

În general, teoria continuității, bazată pe argumente incontestabile susține continuitatea neîntreruptă a geto-dacilor, daco-romanilor și în final a românilor pe teritoriul mărginit de Tisa, Nistru, Dunăre și Marea Neagră.

Indo-europenizarea (fenomen cultural-lingvistic specific epocii metalelor) este marcată în zona basarabeană prin cultura „*înmormântărilor cu ocră*” – prezentă aici în a doua jumătate a mileniului al II-lea î. Chr. Cultura este o sinteză dintre ultimii neolitici (cultura Cucuteni-Tripolie) și noile valuri migratoare venite din stepa asiatico-europeană. La începutul mileniului al II-lea este identificată în zona dintre Prut și Nistru așa-numita cultură a „*catacombelor*” – caracterizată prin inhumație în poziție chircită într-o nișă laterală a unui puț circular².

Perioada de sfârșit a epocii bronzului (mijlocul mileniului II – sfârșitul mileniului II î.Chr.) și de trecere la epoca fierului, este marcată în întreg spațiul moldovenesc de noi realități culturale ce se caracterizează prin apariția complexului cultural Noua-Sabatinovka-Coslogeni³ care a îmbinat elemente de origine euroasiatică și carpato-balkanice. Purtătorii acestui complex cultural ocupau un teritoriu vast – din stepele nord-pontice până în Podișul Transilvaniei, acoperind tot spațiul moldovenesc.

Epoca Hallstatt (aprox. 1150-450 î.Chr) - prima epocă a fierului, perioadă de cristalizare a identității etnice a geto-dacilor, este prezentă în Basarabia prin cultura Basarabi. Perioada mijlocie a epocii Hallstatt este caracterizată de un major fenomen etno-cultural – marea colonizare greacă, începută în Dobrogea și zona nord-pontică din sec VII î.Chr.⁴

O influență culturală de natură scitică, legată de marele rege scit Atheas (morminte de inhumație plus inventarul aferent acestora) este înregistrată în secolul al IV-lea î.Chr. Tot acum, în Basarabia, ca de altfel în toată zona Moldovei, civilizația geto-dacă este prezentă prin elementul său specific, fortificația proto-urbană de tip

¹ Teoria moldovenismului etno-lingvistic a apărut în contextul constituirii în anul 1924, în cadrul R.S.S. Ucraineană, a Republicii Autonome Socialiste Sovietice Moldovenești, cu capitala *de facto* la Balta, mutată în 1928 la Tiraspol și cu capitala *de jure* la Chișinău, oraș aflat, potrivit tezelor oficiale sovietice interbelice „*sub ocupația temporară a imperialiștilor români*”.

² Bărbulescu, Mihai; ș.a., *Istoria României*, București, 1999, pag. 19-20.

³ <http://www.nationalmuseum.md/ro/timetape/part16.html>

⁴ Iorga, Nicolae, *Istoria Românilor*, Vol I, București, 1988, pag. 132.

dava- descoperiri de acest fel fiind făcute în Basarabia la Alcedar (raionul Șoldănești) și Stolniceni (raionul Hâncești)⁵.

Secolul I î. Chr este caracterizat în întreg spațiul geto-dac prin afirmarea autorității marelui rege Burebista. Acesta cucerește la anul 55 î. Chr. toate cetățile grecești pontice: de la Olbia (la gura Bugului) și Tyras (la vărsarea Nistrului) până la Apollonia⁶.

Încă din timpul lui Burebista, dacii intră în conflict direct cu Imperiul Roman, conflict care durează două secole. Regatul Dacia, condus de ultimul mare rege geto-dac Decebal dispăre în urma celor două războaie daco-romane, din anii 101-102 și 105-106. Împăratul Traian anexează cea mai mare parte a teritoriului geto-dac la Imperiul roman. Începe romanizarea - o nouă perioadă din istoria zonei carpato-danubiano-pontice.

Secolul al III-lea d.Chr. marchează începutul sfârșitului prezenței romane la nordul Dunării. Dacia și Dobrogea sunt afectate de marile invazii barbare, val după val (goți, cvazi, sarmați), atacând și jefuind așezările urbane dar și pe cele rurale. Retragerea aureliană din 271-274 nu pune capăt romanizării ci, dimpotrivă, permite extinderea acestui fenomen etno-cultural și în spațiile locuite de dacii liberi din Maramureș și nordul Moldovei, invaziile popoarelor migratoare din sec III-IX neîmpiedicând acest proces istoric⁷. Pînă la venirea slavilor, extinderea unei realități culturale romanice unitare este dovedită arheologic. Această cultură materială de factură provincial-romană este denumită diferit în funcție de variantele sale regionale: Brateiu – Morești (în Transilvania), Ipotești-Cândești (în Muntenia) sau Costișa-Botoșana-Hansca (în Moldova și Basarabia). Indiferent de nume, această cultură de secol IV-VI are un caracter unitar, descoperiri similare fiind făcute într-un spațiu relativ mare - viitor românesc⁸.

Începând din secolul VI, romanicii carpato-danubieni-nistreni iau contact cu un nou val de migratori – slavii⁹. Plecați din zona de vest a Ucrainei de astăzi, grupați în triburi conduse de căpetenii militare, slavii migrează spre sud și sud-vest. Încă din sec VI, ei se amestecă cu populația locală. Nu este identificată arheologic nicio așezare pur slavă. În zona ariei culturale Costișa-Botoșana-Hansca, dar și în Transilvania și Muntenia elementele sud-slave se amestecă cu populația autohtonă în procente ce diferă de la o așezare rurală la alta. Slavii sudici formează astfel adstratul poporului român, rol lor fiind vizibil în vocabularul limbii române, în onomastică (în special a elitei politico-militare¹⁰) și în crearea instituțiilor statelor feudale românești extra-carpate¹¹.

Revolta centurionului Phocas din anul 602 și prăbușirea frontierei dunărene a permis ca marea masă a slavilor să treacă la sudul Dunării, acest eveniment ducând la slavizarea aproape completă a Peninsulei Balcanice¹². Puținii slavi rămași la nordul Dunării vor fi asimilați, urmașii lor războinici constituind fără doar și poate elita politico-militară a unui nou popor latinofon ce apare în zorii Evului Mediu la gurile Dunării –

⁵ Bărbulescu, Mihai, ș.a., *op cit*, pag. 34.

⁶ Ciobanu, Ștefan, *op.cit.* pag. 41.

⁷ Djuvara, Neagu, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, 1999, pag. 26.

⁸ Bărbulescu, Mihai, ș.a., *op cit*, pag. 150.

⁹ *Ibidem*, pag.157.

¹⁰ Sunt slave nume precum Glad (Transilvania), Satza, Seslav, Balica, Dobrotici, Ivanco (Dobrogea), Dragos, Bogdan (Moldova), Litovoi, Seneslau, Mircea, Radu, Vladislav, Vlad (Țara Românească).

¹¹ Termenii *boier*, *cneaz/cnezat*, *voievod/voievodat*, definesc realități sociale și politico-militare de origine slavă.

¹² Excepție fac zonele apusene (ilirico-albaneze) și sudul balcanic marcat de marea cultură și civilizație eleno-bizantină.

poporul român¹³. Această nouă realitate etnică este dovedită arheologic prin apariția în zona nord-dunăreană a elementelor specifice culturii Dridu - prima cultură cu caracter românesc/balcanic, cultură de început de Ev Mediu, elementele specifice acesteia fiind regăsite în ipostaze identice pe ambele maluri ale Dunării, iar în partea nordică, în zona mărginită de Tisa și Nistru.

În concluzie, etnogeneza românească presupune contopirea în mil. I d. Chr. a trei elemente etno-lingvistice distincte: dacii, romanii și slavii sud-dunăreni, proces complex ce presupune două mari etape: romanizarea dacilor (sec. I-V) și asimilarea slavilor sudici de către daco-romani (sec. VI-IX). Din această perspectivă istorică, nimic nu poate demonstra existența separată a unei alte identități etno-lingvistice – cea a poporului/limba moldovenească. Antichitatea și zorii evului mediu dezvăluie o imagine istorică unitară pe întreg teritoriu românesc, mărginit între Tisa și Nistru.

În U.R.S.S. a apărut, în perioada interbelică, o altă teorie legată de etnogeneza autohtonilor latinofoni aflați pe ambele maluri ale Nistrului. Teoria sovietică susține existența distinctă a poporului moldovean și a limbii moldovenești¹⁴. Dogma caracterului de sine stătător al poporului moldovean și al limbii moldovenești a fost enunțată de către lingvistul sovietic M.V. Serghievski în lucrarea cu caracter politic, apărută la Moscova, în anul 1922: „*Împotriva orientării către România fascistă*”¹⁵. În anul 1951, după anexarea Basarabiei la U.R.S.S., Conferința Științifică Lingvistică, organizată la Chișinău, a reafirmat teoria de factură stalinistă a celor două limbi latine răsăritene diferite. Aici, lingvistul sovietic V.F. Șișmariov a fundamentat existența oficială a unei discipline lingvistice, moldovistica sovietică (știință distinctă în cadrul romanisticii și recunoscută și studiată doar în U.R.S.S.)¹⁶. V.F. Șișmariov a definit limba oficială a R.S.S.M. (republică unională în cadrul U.R.S.S – proclamată după anexarea Basarabiei) ca fiind limba națională a poporului moldovean, una din cele șase limbi romanice din zona răsăritean-europeană: română, moldovenească, aromână, meglenită, dalmată și istro-română. Teoria oficială sovietică susținea că poporul moldovean are un fundament etnic total diferit de cel al poporului român. O primă inovație de natură „istorică” creată în urma indicațiilor de partid: apăreau în istorie *volohii*¹⁷ - popor fascinant care a avut o etnogeneză paralelă cu cea a daco-romanilor. Istoricii sovietici de partid nu au prezentat niciodată amănunte legate de romanizarea sciților și de apariția volohilor ca al doilea popor romanic din Europa răsăriteană în prima jumătate a mileniului I d. Chr. Acești sciți nomazi, dar în final romanizați, constituie substratul romanizat al poporului moldovean.

Nu numai substratul etno-lingvistic este diferit. Deși nu pune la îndoială stratul latin al poporului moldovean, școala istorică sovietică scoate însă în evidență și alte diferențe legate de data aceasta de rolul slavilor în etnogeneza celor două popoare latine estice: românii și moldovenii. În cazul etnogenezei moldovenilor, volohii intraseră în contact cu slavii de răsărit. În paralel, la sud și apus de Carpați, etnogeneza românilor a avut o evoluție diferită, ea însemnând asimilarea slavilor

¹³ Dan Gh Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în sec VI-XI*, Iasi, 1984, pag. 133.

¹⁴ Heitmann K., *Limbă și politică în Republica Moldova*, Chișinău, 1998, pag. 71.

¹⁵ Heitmann K., *op. cit.*, pag. 71.

¹⁶ Secția de moldovistică au funcționat și în perioada interbelică în cadrul Comitetului Științific Moldovenesc de la Tiraspol (capitala R.A.S.S.M./1924-1940), precum și în cadrul Academiei Ucrainene de Științe de la Kiev și a Academiei U.R.S.S.

¹⁷ Volohi – sciți romanizați – entitate etno-lingvistică din sec. III-V. d. Chr., a cărei existență este recunoscută numai de către istoriografia sovietică.

meridionali stabiliți la nordul Dunării de către daco-romani în sec VI-IX.¹⁸ După cum vedem, sunt diferențe de nuanță în cazul adstratului celor două popoare latine răsăritene: slavii sudici - la români; slavii estici - la moldoveni.

Mai mult decât atât, după căderea Imperiului Roman, hunii, bulgarii, avarii, pecenegii, cumanii precum și grecii bizantini, tătarii, polonezii, rutenii, rușii, etc., își pusese rămpreda asupra limbii moldovenești. Aceste influențe multiple au dus la apariția unui popor moldovean distinct ce vorbește limba moldovenească. În perioada interbelică, artificiala limbă moldovenească era deja funcțională¹⁹.

În anii '80, în ultimul deceniu al existenței U.R.S.S., istoricii sovietici vor încerca „să identifice” chiar și o altă stemă a statului medieval moldovean. Capul de bour, ce face trimitere la întemeierea statului prin descălecatul voievodului maramureșean Dragoș din sec. XIV, începe să fie înlocuit în materialele oficiale ce prezintă R.S.S. Moldovenească, cu un ireal simbol heraldic care reprezintă un stol de cocori albi ce duc în ciocuri ciorchini de struguri²⁰. „*Legenda*” creată de antropologii sovietici susține că, în perioada evului mediu timpuriu, apărătorii unei cetăți moldovene asediate de dușmani au fost scăpați de la moarte prin înfometare și sete de către de cocorii albi ce le-au adus moldovenilor struguri²¹.

Concluzia finală a teoriei sovietice de partid și de stat este foarte clară. Românii și moldovenii sunt două popoare latine răsăritene ce au o etnogenază și istorie diferită. Moldovenii sunt rezultatul unei sinteze dintre volohi (sciți romanizați) și slavii de răsărit. Limba lor, numită limba moldovenească, a suferit de-a lungul timpului influențe multiple, din partea unor limbi - altele decât cele cu care a intrat în contact direct și nemijlocit limba română și, de aceea, deși asemănătoare, limba moldovenească este altceva decât limba română.

Teoria de factură sovietică, a etnogenezei moldovenilor ca popor diferit de cel român, dar într-o formă ușor diferită, a fost reactivată de diverși istorici din Federația Rusă. Astfel, în 2007, istorici și arheologi de la un institut de cercetare din Sankt Petersburg, au publicat în revista „*Stratum*” de la Chișinău (editată și patronată de arheologul moldovean Mark Tkaciuk – secretar al C.C. al Partidului Comuniștilor din Republica Moldova și consilier personal al lui Vladimir Voronin) un vast studiu asupra „*poporului moldovenesc și limbii vorbite de acest popor*”. Studiul a fost pus la dispoziția publicului larg, prin publicarea ulterioară în ziarul „*Nevazisimaia Moldova*” de la Chișinău. Cercetătorii ruși susțin în acest articol că poporul moldovean este rezultatul unui mixaj de popoare nomade care au trăit în sec. X-XIV în spațiul pruteano-nistrean. În urma înaintării treptate a românilor spre est, limbajul lor a căpătat în timp un caracter latin răsăritean, evoluând în timp într-o limbă de sine stătătoare. Această nouă limbă (diferită de limba română) a fost impusă nomazilor păstori, ca mijloc de comunicare, după circumstanțele politice create în sec. XIII-XIV (retragerea mongolilor și afirmarea politică a românilor ce au colonizat treptat spațiul pruteano-nistrean, românii venind dinspre Carpați, dar grupuri mici de ciobani venind însă și prin transhumanță din sudul Dunării, ei înaintând dinspre Dobrogea, prin Bugeac, până în nordul Basarabiei.)²².

¹⁸ Heitmann K., *op.cit*, pag. 74.

¹⁹ În perioada interbelică, limba oficială în R.A.S.S.M., *limba moldovenească* – era de fapt limba română puternic rusificată prin înlocuirea neologismelor cu echivalentele rusești, scrisă cu alfabet rusesc și marcată de utilizarea în exces a arhaismelor și regionalismelor.

²⁰ Stoilik Gheorghii, *R.S.S. Moldovenească*, Moscova, 1987, pag. 5.

²¹ Animalul sau pasărea albă călăuzitoare și/sau salvatoare este un element specific mitologiei popoarelor nomade asiatice.

²² Vartic, Andrei, *Basarabia, rana de la hotarul de est*, Bacău, 2008, pag. 48.

Două teorii istorice diferite ce propun două realități etno-lingvistice diferite nu au nimic în comun și de aceea, a accepta o teorie înseamnă automat a o respinge pe cealaltă. În acest caz, nu poate exista niciun compromis care să ofere, pe undeva la mijloc, doar o jumătate de adevăr.

Summary

What can bessarabians be: romanians or moldavians? We have two different theories: the first is the romanian one and proclaims that the bessarabians are part of the romanian people. The second one is the soviet theory and was born in the stalinist period. This theory suggests the existence of the moldavian nation as being a combination between three ethnical components: „*substrat*” – it’s about the *volohians* (the romanized scythian people); „*strat*” – is latin and „*adstrat*” is part of eastern slavian tribes.

(rezumat tradus în limba engleză de către Ioana Cernea,
elevă, C.N. Al. Lahovari Rm Vâlcea)

Bibliografie

- BĂRBULESCU, Mihai; DELETANT, Denis; HITCHINS, Keith; PAPACOSTEA, Șerban; TEODOR, Pompiliu, *Istoria României*, Editura Enciclopedică, București, 1999.
- CIOBANU, Ștefan, *Basarabia. Populația, istoria, cultura*, Editura Știința, Chișinău, 1992.
- DAN, Gh Teodor, *Continuitatea populației autohtone la est de Carpați în sec. VI-XI. e.n.*, Editura Junimea, Iași, 1984.
- DJUVARA, Neagu, *O scurtă istorie a românilor povestită celor tineri*, Editura Humanitas, Bucuresti, 1999.
- HEITMANN, Klaus, *Limbă și politică în Republica Moldova*, Editura Arc, Chișinău, 1994.
- IORGA, Nicolae, *Istoria românilor*, vol I, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1988.
- STOILIK, Gheorghi, *R.S.S. Moldovenească*, Editura Agenției de Presă Novosti, Moscova, 1987.
- VARTIC, Andrei, *Basarabia, rana de la hotarul de est*, Editura Vicovia, Bacău, 2008.
- www.nationalmuseum.md